

Boj o pomníky v postkomunistické Evropě

**Dekomunizace a desovětizace veřejného prostoru
z pohledu politické geografie**

DAVID HÁNA – LIBOR JELEN

V dubnu 2020 byla v Praze 6 odstraněna socha sovětského maršála Koněva. Následovaly oficiální protesty ambasády Ruské federace v Česku, napadení české ambasády v Moskvě a další ochlazení již tak špatných vztahů mezi oběma státy. V květnu 2022 byl v centru Rigy odstraněn pomník Osvoboditelů vzdávající hold rudoarmějcům padlým při dobývání Lotyšska. V reakci následovaly masivní protesty ruskojazyčného obyvatelstva Rigy a Rusko podalo trestní oznámení a požádalo lotyšskou vládu o finanční kompenzace. Oba případy poukazují na důležitý jev: pomníky nejsou pouze uměleckou instalací v prostoru a vzpomínkou na významné historické události. Mají důležitý význam pro formování politického diskurzu a jsou objektem geopolitiky. Následující text se věnuje propojení těchto aspektů na příkladu dekomunizace veřejného prostoru v regionu střední a východní Evropy.

 Pomníky jsou neodmyslitelnou součástí městského prostoru a zastávají v něm také důležitou estetickou funkci. Málokdo si ale uvědomuje, že mají také jiný význam. Jejich symbolika

má nezanedbatelný vliv na formování politického diskurzu dané společnosti i na vnímání politického rozměru městského prostoru. Pomníky mohou být nástrojem snah lokální politiky i politiky vyšších úrovní o konstrukci

určité symboliky a míst paměti.¹ Dochází tak k tzv. politizaci městského prostoru. Lidé ale tuto symboliku vnímají sobě vlastním způsobem a reagují na ni, čímž si vytvářejí svébytné představy o symbolickém prostoru města.² Tento text ukazuje, jak může k objasnění obou pohledů přispět politická geografie, která zkoumá vliv politiky z různých hierarchických úrovní a z ní vyplývajících konfliktů (ne nutně ozbrojených) na utváření sociálního a fyzického prostoru, a naopak jak tento prostor utváří politiku a jak se vzájemně ovlivňují zmíněné hierarchické úrovně.³

VNÍMÁNÍ POLITICKÉ SYMBOLIKY

Koncept tzv. politického symbolického prostoru⁴ popisuje, jak představivost lidí přisuzuje vybraným objektům v městském prostoru (např. politické instituce, významný veřejný prostor a pomníky či památníky) určitý politický význam. Jejich tvůrci pak využívají tyto představy k tomu, aby zdůraznili své poselství. To vede

 Pomník svobody v Rize patří k nejvýznamnějším politickým symbolům Lotyšska. Postaven byl v roce 1935 a oslavuje nezávislost země. Odehrávají se zde důležité státní ceremonie, včetně připomínání obnovení státnosti v roce 1991. Ačkoliv sovětská moc plánovala jeho zboření, přežil dobu německé i sovětské okupace. (foto: Libor Jelen)

ke koncentraci politických objektů a aktivit do určitých částí města, které pak mohou být veřejnosti známy jako lokality „určené“ pro tyto objekty a aktivity. Příkladem jsou pomníky v centru Prahy⁶ nebo politické graffiti na pražské Letné.⁷ Tento vztah je obousměrný, tyto objekty a aktivity tak samy následně ovlivňují, jak lidé tento symbolický prostor vnímají.

Pro ilustraci politického symbolického prostoru můžeme uvést místa konání nejvýznamnějších českých demonstrací – Václavské náměstí a Letenskou pláň v Praze. Otázku, proč jsou voleny převážně tyto dvě zmíněné lokace, můžeme sice odbýt poukázáním na dostupnost veřejnou dopravou nebo kapacitními důvody. Pražských lokalit s těmito charakteristikami je ale mnohem více (namátkou např. Rohanský ostrov, Karlovo náměstí, Strahov), ale velké demonstrace se zde nekonají. Důvod tedy musíme hledat i v něčem jiném, a to právě ve zmíněné kontinuální politické symbolice daného prostoru. Ta byla u Václavského náměstí vytvořena již původní sochou sv. Václava

u Jindřišské ulice,⁸ která byla roku 1911 nahrazena monumentálním pomníkem sv. Václava od Josefa Václava Myslbeka, ale také faktem, že jsou s tímto prostorem více či méně spojeny všechny klíčové okamžiky moderních československých a českých dějin (1918, 1939, 1948, 1968, 1989). Symbolika Letenské pláně má oproti tomu svůj počátek v pozdějším období. Za Rakouska-Uherska byl významnějším prostorem vrch Petřín, který symbolicky převyšoval Pražský hrad jako sídlo habsburské moci, a stal se tak jedním z center národního obrození, kde se plánovaly a realizovaly významné pomníky.⁹ Po vzniku Československa v roce 1918, kdy se Pražský hrad stal sídlem nového československého prezidenta, byl Petřín v tomto smyslu opuštěn a pozornost se přesunula na Letenskou pláň, která svou nově tvořenou symboliku čerpá z vyvýšené polohy nad městem v rovině Pražského hradu jako symbolu nově vzniklého státu. Také proto přichází první republika s plánem na výstavbu nové vládní čtvrti a chybějící nové budovy parlamentu v tomto

prostoru,¹⁰ čímž vytváří základy jeho současné silné symbolické role.

Tu pro své nedemokratické účely zneužil komunistický režim, který pořádal na Letenské pláni vojenské a prvomájové přehlídky. Navíc přímo na místě původně plánované budovy prvorepublikového parlamentu, nejvýznamnější demokratické instituce, postavil v roce 1955 na pouhých sedm let monumentální Stalinův pomník, což můžeme chápat jako zásah do demokratické kolektivní paměti udržované z předválečného období. Obnovující se demokratický režim pak v roce 1989 využil komplikované symboliky tohoto prostoru pro zdůraznění přicházejících změn uspořádáním největších protirežimních demonstrací 25. a 26. listopadu,¹¹ během kterých vystupující disidenti a další aktéři politických změn navíc symbolicky využili tribunu do té doby sloužící pro komunistické představitele. Tím se vytvořila významná demokratická symbolika, která se dodnes zhmotňuje v pořádání velkých protestních shromáždění (např. protesty proti vládě Andreje Babiše

- HÁNA, David: The created and perceived political symbolism of public space: a systematic review of political graffiti in Europe using AI (rukopis).
- HÁNA, David – ŠEL, Jan: Political graffiti in the political symbolic space of Prague, Czechia. *Urban Research & Practice*, 2022, roč. 15, č. 5, s. 679–698.
- FLINT, Colin: Political geography. In: GREGORY, Derek – JOHNSTON, Ron – PRATT, Geraldine – WATTS, Michael J. – WHATMORE, Sarah (eds.): *The dictionary of human geography*. 5th edition. Wiley-Blackwell, Chichester 2009, s. 549–551. Viz také ŘEZNIČKOVÁ, Dana – PAVELKOVÁ, Lenka – HÁNA, David – HELLEBRANDOVÁ, Lenka – JANUROVÁ, Kristýna – JELEN, Libor – KAFKOVÁ, Michala – SEIDLOVÁ, Alexandra – VOGT, David: *Metodika výuky politické geografie ve všeobecném vzdělávání. Certifikovaná metodika*. Přírodovědecká fakulta UK, Praha 2021.
- HÁNA, David – ŠEL, Jan: Political graffiti in the political symbolic space of Prague, Czechia.
- Termíny pomník a památník se dnes často používají jako synonyma, přestože je jejich původní význam odlišný. Pomník je sochařský výtvar, který vznikl k uctění památky významné osoby či události. Památník je oproti tomu nová stavba, jejímž účelem je uchování památek, nebo taková budova, která pochází z minulosti a připomíná ji. Tuto odlišnost zaznamenává již JUNGEMANN, Josef: *Slovník česko-německý, Díl III., P–R* – viz vokabular.ujc.cas.cz/moduly/slovníky/digitalni-kopie-detail/JgSlovo3 (citováno k 18. 11. 2025), nověji je popsána i Ústavem pro jazyk český: *Slovník spisovné češtiny* – viz prirucka.ujc.cas.cz/, hesla pomník a památník (citováno k 18. 11. 2025). Podobně i v angličtině je rozdíl mezi *memorial*, tedy kamenným objektem (= pomník), a *monument*, tedy konstrukcí nebo budovou (= památník), jak uvádějí příslušná hesla v *Cambridge Dictionary* – viz dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ (citováno k 18. 11. 2025). Více viz KOBLÍŽKOVÁ, Adéla – HÁNA, David: Pomníky jako součást politického symbolického prostoru Prahy. *Geografie*, 2023, roč. 128, č. 1, s. 103–126.
- KOBLÍŽKOVÁ, Adéla – HÁNA, David: Pomníky jako součást politického symbolického prostoru Prahy.
- HÁNA, David – ŠEL, Jan: Political graffiti in the political symbolic space of Prague, Czechia; HÁNA, David – DRESLER, Alexandra – ŠEL, Jan: Political graffiti in Prague as a reaction to the Russian invasion of Ukraine in Central Europe. *Erdkunde*, 2024, roč. 78, č. 3, s. 155–174.
- KOBLÍŽKOVÁ, Adéla – HÁNA, David: Pomníky jako součást politického symbolického prostoru Prahy.
- BRŮHOVÁ, Klára: *Praha nepostavená*. Česká technika – nakladatelství ČVUT, Praha 2017, s. 82–89; KOBLÍŽKOVÁ, Adéla – HÁNA, David: Pomníky jako součást politického symbolického prostoru Prahy.
- BRŮHOVÁ, Klára: *Praha nepostavená*, s. 171–197.
- Knihovna Václava Havla, Revoluce (oči) Vladimíra Hanzela, sobota 25. listopad 1989 – viz vaclavhavel.cz/cs/hanzel?dy=1989-11-25 (citováno k 22. 10. 2025).

v roce 2019 a proti ruské invazi na Ukrajinu v roce 2022) nebo ve stabilně vysoké míře výskytu politického graffiti jako specifického nástroje vyjadřování politických názorů.¹²

POMNÍKY JAKO (KONFLIKTNÍ) MÍSTA PAMĚTI

Specifické postavení v politickém symbolickém prostoru mají pomníky jako příklad tzv. formalizované paměti¹³ tím, že ukotvují politický a společenský diskurz, kolektivní paměť a národní identitu v městském prostoru¹⁴ a přeneseně zasahují i do každodenního života lidí, kteří jej využívají. Tímto způsobem si mohou lidé z pohledu převládajícího diskurzu připomínat ty nejvýznamnější historické události a předávat příslušné narativy budoucím generacím.¹⁵ Z tohoto pohledu je zajímavá dominance pomníků národního obrození na největších a nejvýznamnějších náměstích a v parcích centra Prahy, kterou můžeme interpretovat jako snahu o vytvoření „českého“ symbolického prostoru v protikladu vůči německému. Dodnes tak je v českém veřejném prostoru přítomný historický česko-německý národnostní konflikt, který se nedávno projevil také ve sporu o pomník Marie Terezie na Hradčanech a o mariánský sloup na Staroměstském náměstí.¹⁶ Tím můžeme ilustrovat význam pomníků jako míst paměti, tedy jakéhosi symbolického uchování

Pomník Milady Horákové a dalších obětí dvou totalitních režimů příznačně ukrytý v parku Ztracenka u Albertova (foto: David Hána)

politického diskurzu, který pomníky pomáhají udržovat ve společnosti a v myšlení obyvatel. Není tak vhodné podceňovat jejich symbolický význam, a především pak roli pomníků reprezentující diskurz a narativy minulého režimu, které nezapadají do demokratické prozápadní společnosti. Zločiny a oběti komunistického režimu jsou přitom připomínány pouze nečetnými a nenápadnějšími pomníky (např. pomník Milady Horákové v parku Ztracenka u Albertova, pomník Jana Palacha u Národního muzea, pomník obětem komunismu na Újezdě či pomník 17. listopadu na Národní třídě),¹⁷ což můžeme přičíst

jednak současnému obecnému přístupu k tvorbě pomníků, který je postaven na přemýšlení a dialogu s divákem, jednak ale také nechuti k pomníkové tvorbě po jejím nadužívání komunistickým režimem pro své ideologické cíle. Dominantní pomník tak získal nálepku čehosi negativního, nechtěného a vlastního pouze totalitní politické moci.

DEKOMUNIZACE ČESKÉHO VEŘEJNÉHO PROSTORU

Pomníky jsou zároveň symbolickým objektem, na který lidé reagují, vůči kterému se také mohou

12 I v roce 2022 po ruské invazi na Ukrajinu, kdy se koncentrace těchto aktivit přesunula k ruské ambasádě do Bubenče, byl prostor Letné dominantní v absolutních hodnotách množství nalezených politických graffiti ve zkoumané oblasti Holešovic a Bubenče, viz HÁNA, David – DRESLER, Alexandra – ŠEL, Jan: Political graffiti in Prague as a reaction to the Russian invasion of Ukraine in Central Europe.

13 HEERSMINK, Richard: Materialised identities: Cultural identity, collective memory, and artifacts. *Review of Philosophy and Psychology*, 2023, roč. 14, č. 1, s. 249–265.

14 KOBLÍŽKOVÁ, Adéla – HÁNA, David: Pomníky jako součást politického symbolického prostoru Prahy.

15 ASSMANN, Jan: *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Prostor, Praha 2001.

16 KOBLÍŽKOVÁ, Adéla: *Rozmístění památníků ve veřejném prostoru Prahy, jejich symbolický význam a konfliktní podstata*. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha 2021, s. 63–69. Dále např. PUR, Matěj: Šlo o výraz militantní rekatolizace, odmítají odborníci obnovu mariánského sloupu. *Aktuálně.cz*, 1. 7. 2019 – viz zpravy.aktualne.cz/domaci/odbornici-vyzvaly-aby-nedoslo-k-obnove-marianskeho-sloupu/r~369be7a89c0c11e9be22ac1f6b220ee8/; HELLER, Jakub: Nestavte sochu Marie Terezie. Macecha Čechů si to nezaslouží, píše radnici Pražané. *Aktuálně.cz*, 23. 2. 2019 – zpravy.aktualne.cz/domaci/destavte-sochu-marie-terezie-pomnik-macecha-cechu-si-to-nezaslouzi/r~a5c7bd8a370511e9a049ac1f6b220ee8/ (obě citováno k 22. 10. 2025).

17 KOBLÍŽKOVÁ, Adéla – HÁNA, David: Pomníky jako součást politického symbolického prostoru Prahy.

Každoroční připomínka události na Národní třídě u nenápadného pomníku 17. listopadu 1989 (foto: David Hána)

vymezovat a který se může stát místem konfliktu. Mluvíme pak o tzv. konfliktních místech paměti,¹⁸ u kterých dochází k záměrnému či nezáměrnému narušení stávající podoby vnímání symboliky městského prostoru. K tomu zpravidla dochází při změnách politického režimu či společenského diskurzu. Nejvýznamnější pomníky, které již nezapadají do nového vnímání symboliky prostoru a interpretace dějin, se stávají místem politického konfliktu mezi stoupenci starého a nového diskurzu. Typickým příkladem jsou pomníky spojené se Sovětským svazem a komunistickým režimem a vyjadřující diskurz a demonstraci moci komunistického režimu a oddanosti vůči Sovětskému svazu, které nezapadají do nově se formující demokratické společnosti směřující

pozornost k západní Evropě. Proto jsou od pádu komunistického režimu postupně odstraňovány jak v Česku, tak i na dalších místech bývalého východního bloku.¹⁹ To vzbuzuje vlnu nevole stoupenců starého diskurzu i konzervativnější části společnosti, která je opatrná v přijímání nově se objevujících narativů.

V posledních letech u nás v tomto smyslu asi nejvíce pozornosti vzbudil Koněvův pomník v Dejvicích.²⁰ O jeho odstranění se v mediálním prostoru začalo ve větší míře diskutovat v roce 2019²¹ po sérii konfliktů, demonstrací a jeho poškozování politickým graffiti. Radnice Prahy 6 se rozhodla, že už nechce nadále vydávat finanční prostředky na údržbu takto kontroverzního objektu. Nepomohly ani vysvětlující tabulky, které od roku 2018 poukazovaly na podíl maršála

Koněva na krvavém potlačení maďarského povstání v roce 1956, výstavbě Berlínského zdi v roce 1961 a na invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968. Hlavními argumenty odpůrců sochy byly právě tyto kontroverze (i přes uznání jeho druhoválečných zásluh), ale také poukazování na symboliku útlatku, která je s pomníkem spojena, i na fakt, že byl postaven až v roce 1980, kdy již nebyl výrazem upřímného poválečného vděku obyvatel Prahy, ale spíše upevnění moci normalizačního režimu. Otevřely se také otázky některých problematických aspektů samotného osvobození Prahy Rudou armádou týkajících se míry jejího vlivu na kapitulaci nacistů, souvisejících úmrtí mnoha českých civilistů i příslušníků dalších skupin zapojených do osvobození (např. vlasovců), takřka okamžitého využití situace sovětskou kontrarozvědkou Smerš pro své brutální aktivity²² a postupného směřování Československa do sovětské sféry vlivu a ke komunistickému převratu.²³

Příznivci (reprezentovaní mimo jiné i proruskými aktivisty, Komunistickou stranou Čech a Moravy a tehdejším prezidentem Milošem Zemanem) naopak poukazovali na zásluhy Koněva a Rudé armády na osvobození Prahy v roce 1945 bez zohlednění dalších činů a souvislostí, včetně ignorování dalších subjektů (i samotného Pražského povstání) podílejících se na porážce nacistů v hlavním městě. Tím reflektují bývalé, ale stále zakořeněné narativy komunistického režimu (které se projevují mimo jiné i neexistencí dominantních pražských pomníků jiných

18 Tamtéž.

19 Nikoli válečné hroby, které jsou chráněné mezinárodním právem.

20 KOBLÍŽKOVÁ, Adéla: *Rozmístění památníků ve veřejném prostoru Prahy, jejich symbolický význam a konfliktní podstata*, s. 69–77.

21 Tamtéž, s. 71.

22 HLAVÁČEK, Petr: „Náš“ maršál Koněv? Temná postava dějin 20. století. *Forum* 24, 12. 5. 2020 – viz forum24.cz/nas-marsal-konev-temna-postava-dejin-20-stoleti/ (citováno k 22. 10. 2025).

23 Viz např. NEDVĚDICKÝ, Kamil: Únor 1948 jako počátek nelegitimního režimu. *Securitas Imperii*, 2010, č. 17, s. 60–79.

subjektů zapojených do osvobození).²⁴ Koněvův pomník se tak de facto stal symbolem problematického českého vyrovnání se s totalitní minulostí,²⁵ zápasem o naši historickou paměť a národní sebeúctu.²⁶ Diskuze byla navíc poznamenána silným vlivem Ruska, které prezentovalo narativy o přepisování minulosti či neúčtě vůči válečným hrobům (přestože socha tento status vzhledem k roku výstavby nikdy neměla). Toto konání zapadá do imperiálního geopolitického kódu Ruska a jeho snah o ovlivňování veřejného mínění a politického dění v zemích střední a východní Evropy,²⁷ které se naplno projeví během rozpoutání války v sousední Ukrajině v roce 2022. Pomník byl nakonec odstraněn 3. dubna 2020 z iniciativy starosty Prahy 6 Ondřeje Koláře, tedy městské části, která byla jeho vlastním. Uvedené rozhodnutí vyvolalo bouřlivou reakci a Kolářovi byla, i vzhledem k dosavadním zkušenostem s chováním Ruska vůči svým odpůrcům, na určitý čas poskytnuta policejní ochrana.²⁸

Některé pomníky mají ale ještě jednu zajímavou charakteristiku. Daný prostor může být totiž dlouhodobě ovlivněn jejich původní symbolikou, a to i po jejich zániku. To je příklad Stalinovy sochy na Letné.²⁹ Najdeme zde skatepark postavený svépomocí i subkulturní centrum, které jsou mezi lidmi známy pod neoficiálními názvy odkazujícími na historii tohoto

Soumrak nad sochou sovětského maršála Ivana Stěpanoviče Koněva v pražských Dejvicích (foto: David Hána)

místa (U Stalina, Stalin Square, Stáčko). Původní symbolika je využita, ale již ve zcela jiném smyslu, když se místo dříve spojené s totalitním režimem a jeho zločinným reprezentantem stává součástí zespoda iniciovaných subkulturních aktivit obyvatel. Jde ale o výjimečný úkaz. Na druhou stranu můžeme totiž vyjmenovat mnoho pomníků, které svůj symbolický význam ztrácejí a jejichž okolí se stává prostorem politicky anonymním (např. pomníky národního obrození na Karlově náměstí nebo v již zmíněných Petřínských sadech). Zdá se, že se k nim postupně při-

řazuje i zmíněný Koněvův pomník v pražských Dejvicích, který v protestech proti ruské invazi na Ukrajinu v roce 2022 již nehrál významnější roli.³⁰

GEOPOLITIKA A DESOVĚTIZACE VÝCHODNÍ EVROPY

Podobným procesem dekomunizace procházejí také ostatní státy bývalého východního bloku. Jejich situace je nicméně velmi heterogenní v závislosti na specifikách bývalého komunistického režimu, vztahu k Sovětskému svazu a pochopitelně

24 KOBLÍŽKOVÁ, Adéla – HÁNA, David: Pomníky jako součást politického symbolického prostoru Prahy.

25 ŠESTÁK, Jiří: Po polovičatosti a polodemokracii může přijít polototalita. Nezvykejme si na to. *Forum* 24, 13. 5. 2020 – viz forum24.cz/jiri-sestak-po-polovicatosti-a-polodemokracii-muze-prijit-polototalita-nezvykejme-si-na-to (citováno k 22. 10. 2025).

26 HLAVÁČEK, Petr: „Náš“ maršál Koněv?

27 ŠESTÁK, Jiří: Po polovičatosti a polodemokracii může přijít polototalita.

28 HORÁK, Jan: Kauza Koněv: Rusko zastrašuje, aby mohlo zasahovat do cizích věcí, píše ministři. *Aktuálně.cz*, 30. 5. 2020 – viz zpravy.aktualne.cz/domaci/kauza-konev-rusko-zastrasuje-abymohlo-zasahovat-do-cizich/r~ed1dbfbca19a11eaa6f6ac1f6b220ee8/ (citováno k 22. 10. 2025).

29 KOBLÍŽKOVÁ, Adéla – HÁNA, David: Pomníky jako součást politického symbolického prostoru Prahy; HÁNA, David – ŠEL, Jan: Political graffiti in the political symbolic space of Prague, Czechia; HÁNA, David – DRESLER, Alexandra – ŠEL, Jan: Political graffiti in Prague as a reaction to the Russian invasion of Ukraine in Central Europe.

30 HÁNA, David – DRESLER, Alexandra – ŠEL, Jan: Political graffiti in Prague as a reaction to the Russian invasion of Ukraine in Central Europe ve srovnání s předchozím výzkumem v ŠEL, Jan – HÁNA, David: Graffiti jako součást prostoru města: příklad pražské čtvrti Bubeneč. *Geografické rozhledy*, 2021, roč. 30, č. 4, s. 14–17.

Kinetický objekt *Stroj času* (známý jako *Metronom*) od Vratislava Nováka vyplňující od roku 1991 prázdný prostor po původním sousoší Stalinova pomníku je svědkem silné symboliky tohoto místa využívané k mnoha politickým projevům (foto: David Hána)

i na politickém vývoji v posledních třiceti pěti letech. Na jedné straně se v regionu vyskytovaly komunistické vlády úzce provázané se sovětskými politickými a ekonomickými zájmy (např. Československo, Polsko, Německá demokratická republika) a intenzivně se zde také propagovala sovětská symbolika a narativy. Na druhé straně tu existovaly „odpadlické“ režimy (např. Jugoslávie, Rumunsko) založené na kultu osobnosti autoritářského vládce (Tito, Ceaușescu), které upřednostňovaly adoraci vlastních komunistických symbolik, narativů a jejich interpretací. Velmi zajímavě se potom jeví pohled na dekomunizační proces v bývalých republikách Sovětského svazu. Na pozadí zdánlivé jednoty a nerozlučnosti sovětských národů se totiž ve skutečnosti jednalo o velmi

heterogenní kulturní prostředí s odlišnými historickými příběhy a zkušenostmi s ruskou a sovětskou mocí.

Hlavním determinantem vývoje jednotlivých sovětských národů se stala sovětská národnostní politika, což je souhrnné označení pro ideologii a praktické postupy sovětské komunistické moci. V průběhu sedmdesáti let existence Sovětského svazu se sice modifikovala, ale některé klíčové proměnné lze označit za stabilní.³¹ Jednak to byl administrativní systém formálně konfederativního uspořádání, v jehož rámci měly mít titulární národy zachovány některá kulturní práva (zejména jazyk). Zároveň ale sovětské svazové a autonomní republiky podléhaly centralizaci v rámci dominantní politické struktury – Komunistické strany Sovětského svazu. Ta určovala vše

zásadní, od státních symbolů (všechny republikové vlajky a znaky musely mít sovětskou symboliku) přes ekonomické vztahy (centrálně plánovaná ekonomika) až po politické vedení na všech administrativních úrovních.³² Ve snaze o dosažení ideologického cíle beztržní anacionální společnosti a vytvoření identity sovětského člověka byla realizována migrační (sbliženie) a rusifikační (slihanie) politika. Do neruských regionů tak byla posílána pracovní síla (hlavně z Ruska či Ukrajiny), což v některých případech radikálně změnilo jejich národnostní strukturu. Ačkoliv byl garantován status úředního jazyka titulárního národa (v médiích či školách), ruština se stala lingua franca, byla povinná na školách, v armádě i na úřadech. Oficiálně sice šlo o sovětskou politiku, de facto se ale jednalo o rusifikaci společnosti.³³ Ta však měla ještě širší kulturní konotace než jen ty jazykové. Ruská kultura byla považována za vyspělejší a byla šířena jako vzor v neruském prostředí prostřednictvím symboliky ve veřejném prostoru – názvy ulic po slavných ruských spisovatelích či jejich sochy se staly všudypřítomné po celém Sovětském svazu.

Jedním z nejvýznamnějších identitárních prvků formujících sovětského člověka byly narativy historických událostí a osobností spojených se vznikem Sovětského svazu (tzv. Velká říjnová socialistická revoluce) a druhou světovou válkou. Citáty Vladimíra I. Lenina, jeho mauzoleum, sochy a různá muzea revoluce byly všudypřítomné artefakty stvrzující základy společné sovětské identity. K této historické vrstvě se po roce 1945 přidala aura

31 KAISER, Robert: *The Geography of Nationalism in Russia and the USSR*. Princeton University Press, Princeton 1994, s. 250–252.

32 CONNOR, Walker: Soviet Policies Toward the Non-Russian Peoples in Theoretic and Historic Perspective: What Gorbachev Inherited. In: MOTYL, Alexander J. (ed.): *The Post-Soviet Nations: Perspectives on the Demise of the USSR*. Columbia University Press, New York 1992, 30–49.

33 TISHKOV, Valery: *Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union: The Mind Aflame*. SAGE, London 1992.

a nekritická adorace vítězství ve druhé světové válce, které Rusové říkají vlastenecká válka. Oficiální čestný titul město-hrdina, socha *Matka vlast volá*, hrob neznámého vojína, věčný oheň a bezpočet dalších titulů, pomníků, památníků, státních svátek, vojenských přehlídek a stejně tak nedotknutelnost interpretace války ve výuce a prezentaci historie se staly více než jen součástí sovětské ideologie. Manicheistický boj dobra (sovětský člověk) proti zlu (fašismus, kapitalismus) měl být neustálou intenzivní komemorací otisknut do základů identity jedince uznávající jedinou autoritu – sovětskou (komunistickou).

Nicméně k překvapení mnohých se idea sovětského člověka na konci osmdesátých let 20. století pod tlakem etnopolitické mobilizace zhroutila. Gorbačovovy společenské reformy (perestrojka, glasnost) otevřely prostor požadavkům na kulturní, ekonomickou a politickou emancipaci neruských národů, která vyvrcholila deklaracemi nezávislosti a rozpadem Sovětského svazu koncem roku 1991. Získaná či obnovená nezávislost patnácti republik vedla jejich politické elity k zformování vlastní národnostní politiky. Všechny nové státy se totiž definovaly na základě etno-národního principu, jinými slovy titulární národ a jeho kultura (jazyk) se staly konstitutivními atributy státu. Státy následně přistupovaly ke svým národnostním menšinám značně selektivně. Například pobaltské republiky Lotyšsko a Estonsko zvolily velmi restriktivní exkluzivistický přístup k občanským

právům pouze pro potomky občanů státu před rokem 1940, tedy před sovětskou okupací. Jiné země (Ukrajina, Moldavsko) volily liberálnější přístup a naturalizaci umožnily všem rezidentům v době vyhlášení nezávislosti.³⁴

Formování národní identity jedinců je ale podmíněno více než jen získáním občanství či jazykovými zákony. Nové státy musely vybudovat ikonografii, jež vyvolá dostředivé síly a propojí kulturně značně heterogenní prostředí či alespoň jeho majoritní část.³⁵ Kromě státních symbolik či jazyka to obnášelo vytvoření narativů obhajujících nezávislost, které jsou založeny na připomínání historických událostí a významných osobností.

Gorbačovovy společenské reformy (perestrojka, glasnost) otevřely prostor požadavkům na kulturní, ekonomickou a politickou emancipaci neruských národů

Vzdělávací systém a prezentace ve veřejném prostoru jsou ohledně diskurzivních praktik ideálními možnostmi, jak společnost spojit a vytvořit pocit sounáležitosti. Zásadní otázkou ve formování národnostních politik a národních identit v bývalých sovětských republikách bylo, jak naložit se sovětskou a komunistickou minulostí. Tento text dále nabízí dvě odlišné strategie, na nichž je zajímavé, že vedly k podobnému výsledku. V prvním případě se zaměříme na Lotyšsko a jeho snahu vymanit se z ruského kulturního

a politického vlivu, ve druhém na Moldavsko a jeho balancování mezi Západem a Východem.

DESOVĚTIZACE LOTYŠSKA A POSTAVENÍ RUSŮ

Lotyšsko obnovením nezávislosti v roce 1991 navázalo na svoji meziválečnou existenci. Tu de facto ztratilo v důsledku paktu Molotov-Ribbentrop z roku 1939 a následně prošlo drastickou etno-demografickou proměnou. Nejdříve kvůli holokaustu prakticky zmizela židovská komunita (v roce 1930 v zemi žilo téměř sto tisíc Židů), následně Stalin nechal deportovat na šedesát tisíc lotyšských občanů na Sibiř a vyhnáno bylo také šedesát tisíc pobaltských Němců.³⁶ V dalších dekádách pak docházelo k intenzivnímu rusijanizačnímu procesu, tedy přistěhovávaní Rusů, případně ruskojazyčného obyvatelstva. Výsledkem se stala výrazně rusifikovaná společnost, když při posledním sovětském censu (sčítání obyvatel) v roce 1989 představovali Lotyši pouhých 52 %, kdežto Rusové a jiné ruský mluvící národy 42 % populace.

Lotyšsko tedy mělo při obnově státnosti hlavní cíl, a to uhájit a rozvinout svoji národnostní podstatu a zabránit opětovné ztrátě suverenity či územní celistvosti. Tomu přizpůsobilo také svoji národnostní a naturalizační politiku. Lotyština se stala jediným oficiálním a úředním jazykem. Občanství automaticky získali pouze potomci občanů Lotyšska před rokem 1940, naturalizace ostatních byla podmíněna přísnými kritérii a kvótami, v jejichž

34 DOSTÁL, Petr – JELEN, Libor: De-Russianisation of the Western post-Soviet space: Between the Thick and Thin Nationalising Processes. *Geopolitics*, 2015, roč. 20, č. 4, s. 757–792.

35 FLINT, Colin – TAYLOR, Peter J.: *Political Geography World-Economy, Nation-State, and Locality*. 8th Edition. Routledge, London – New York 2025, s. 126.

36 OBERLÄNDER, Erwin: Genocide in Latvia? Conflicting Cultures of Remembrance of Stalin's Policy, 1940–1953. In: HOUSDEN, Martyn – SMITH, David J. (eds.): *Forgotten Pages in Baltic History. Diversity and Inclusion*. Rodopi, Amsterdam 2011, s. 239–262.

37 DOSTÁL, Petr – JELEN, Libor: De-Russianisation of the Western post-Soviet space: Between the Thick and Thin Nationalising Processes.

jádro pak stálo osvojení si státního jazyka.³⁷ Tento přístup byl namířen hlavně proti ruské menšině, která na počátku devadesátých let představovala velkou část populace Lotyšska, s koncentrací v hlavním městě Rize a ve východním regionu Latgalsko s centrem Daugavpils. Naturalizační zákon byl nakonec v důsledku přistoupení Lotyšska do EU zmírněn a dal vzniknout početné skupině neobčanů (260 tisíc) s trvalou rezidencí v Lotyšsku (tzv. šedé pasy). Ti nemají stejná občanská práva, nemohou se například účastnit celostátních voleb, je jim však dovoleno se politicky angažovat na lokální úrovni. V důsledku toho ve městech s početnější ruskojazyčnou komunitou vyhrávají komunální volby strany a kandidáti lotyšských Rusů.³⁸

Většina etnických Lotyšů vnímá období let 1940–1991 jako trojí okupaci

Etno-demografická situace se v éře samostatného Lotyšska začala měnit ve prospěch Lotyšů (dnes tvoří 63 % obyvatel), nicméně společnost zůstala značně rozdělena dle jazykově-kulturní štěpné linie.³⁹ Dva světy – lotyšský a ruský – koexistují paralelně vedle sebe, což se projevuje také politicky, a tím pádem i ve veřejném prostoru. V historickém

centru Rigy na ruštinu nenarazíte, ale v jeho těsném sousedství na centrální tržnici v bývalých Zeppelinových hangárech ruština naprosto dominuje. To samé platí o symbolických místech obou komunit. Zatímco ústředním bodem oslav lotyšské státnosti je pomník Svobody na náměstí Svobody, Rusové měli jako komemorační místo pomník Osvoboditelů v parku Vítězství. Obě místa odpovídají narativům formujícím identity místních obyvatel. Pomník Svobody připomíná oběti Lotyšů z války za nezávislost v letech 1918–1920, kterou vedli proti Rusku, pomník Osvoboditelů byl vztyčen v roce 1985 na počest Rudé armády, která dle ruské interpretace osvobodila Rigu a Lotyšsko od fašistů v roce 1944.⁴⁰ Tato dvě místa v Rize tak symbolizují jinou štěpnou linii lotyšské společnosti, totiž geopolitickou. Většina etnických Lotyšů vnímá období let 1940–1991 jako trojí okupaci. Nejprve sovětskou (1940–1941), následně německou (1941–1945) a nakonec opět sovětskou. Jinými slovy, příchod Rudé armády není v lotyšském národním diskurzu osvobozením, ale dalším aktem poroby. Následující události včetně stěhování Rusů a dalších ruskojazyčných národů vnímají Lotyši jako ohrožení své kultury. Naopak lotyšští Rusové vnímají obsazení Rigy a Lotyšska Rudou armádou jako

osvobození, které je vedle ruštiny prezentováno jako hlavní formativní element jejich identity. Ta je samozřejmě silně podporována ruskou propagandou současného režimu Vladimíra Putina.⁴¹

Navzdory výraznému úbytku Rusů po roce 1991, polotyštění většiny veřejného prostoru, prosazování lotyštiny na všech úrovních vzdělávání, ekonomiky či administrativy, zůstávala ruština a symboly lotyšských Rusů dlouho paralelním alternativním vyjádřením lotyšské geopolitické identity. Situace se postupně změnila až po roce 2014 po ruské anexi Krymu. Lotyšský parlament zpřísnil jazykový zákon (lotyština musí být jediným vyučovacím jazykem od začátku školního roku 2025/26), opět zpřísnil naturalizační zákon, zrušil status „šedých pasů“ a přijal řadu dalších opatření na dekolonizaci veřejného prostoru.⁴² Ta v lotyšském kontextu znamená desovětizaci čili zbavení se všech reliktnů imperiálního sovětského režimu, jako jsou názvy ulic či pomníky a památníky. Jedním z příkladů se stal již výše zmíněný pomník Osvoboditelů v Rize nebo jeho obdoba v druhém největším lotyšském městě Daugavpils (známý též jako pomník Velké vlastenecké války). Oba spojuje to, že stály v městech se silnou ruskou menšinou, která

38 CHMIELEWSKI, Bartosz: Make Riga Great Again? The Latvian Municipal Election Race. *Geopolitics and Security Studies Center*, 4. 6. 2025 – viz gssc.lt/en/publication/make-riga-great-again/ (citováno k 22. 10. 2025).

39 Také konfliktní linie; hluboký a dlouhodobý konflikt ve společnosti, který dělí voliče a politické strany do různých zájmových skupin a formuje tak stranický systém. Viz LIPSET, Seymour Martin – ROKKAN, Stein: Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments. In: LIPSET, Seymour Martin – ROKKAN, Stein (eds.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective*. Free Press, New York 1967, s. 1–64.

40 SCHMITZ, Rob: Latvia plans to destroy a Soviet-era monument, riling its ethnic Russian minority. *NPR*, 19. 8. 2022 – viz [npr.org/2022/08/18/1118094358/latvia-russia-soviet-victory-monument](https://www.npr.org/2022/08/18/1118094358/latvia-russia-soviet-victory-monument) (citováno k 22. 10. 2025).

41 MIERIŅA Inta: The War in Ukraine and Latvia's Russian-speaking Community. *Centre for East European and International Studies (ZOiS)*, 26. 6. 2024 – viz zois-berlin.de/en/publications/zois-spotlight/the-war-in-ukraine-and-latvias-russian-speaking-community (citováno k 22. 10. 2025).

42 CHMIELEWSKI, Bartosz: A lot of effort, not many results. Latvia's belated de-Sovietisation. *Centre for Eastern Studies, Commentary*, č. 569, 6. 2. 2024 – viz osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2024-02-06/a-lot-effort-not-many-results-latvias-belated-de-sovietisation (citováno k 22. 10. 2025).

skrze spřízněné politické strany (např. Saskaņa) měla vliv na vedení radnice, a také poměrně dramatické události v souvislosti s jejich odstraněním.⁴³

Proces odstraňování pomníků se stal geopolitikou. Předně je vhodné podotknout, že sovětské pomníky a památníky v Lotyšsku byly chráněny rusko-lotyšskou mezistátní smlouvou z roku 1994, kterou lotyšský parlament vypověděl až v květnu 2022. Zároveň však Ruská federace otevřeně využívá historickou paměť a vlastní narativy druhé světové války k tlaku na země bývalého Sovětského svazu i celého východního bloku k dosažení aktuálních politických cílů.⁴⁴ V případě Rigy a Daugavpilsu proti odstranění pomníků vystupovaly obecní zastupitelstva a místní obyvatelé, kteří pořádali demonstrace na jejich ochranu.⁴⁵ Na stranu druhou vzniklo několik petic proti nim, a dokonce byla realizována také finanční sbírka, z níž měly být pokryty náklady na demolici objektů. O jejich odstranění nakonec rozhodla lotyšská vláda, která v souladu s prezidentem argumentovala tím, že pomníky neslouží k připomínce padlých, ale k adoraci ruského imperialismu.⁴⁶ Propojení s geopolitikou nakonec potvrdila i reakce ruské vlády, která podala trestní oznámení a požádala o kompenzaci za zničení pomníku.⁴⁷

Symbolické místo po odstranění pomníku Velké vlastenecké války v Daugavpilsu, listopad 2022 (foto: Libor Jelen)

Po odstranění nejviditelnějších symbolů sovětské moci si tato místa zachovala po určitý čas svou symboliku a stala se pietními prostory, kde ruská menšina deklarovala identitární sepětí s danou lokalitou. Zda je to performance pozitivního vztahu k neoimperiální politice Vladimira Putina, či jen nostalgického vztahu k sovětské historii jako komponentu vlastní identity (možná je to obojí), ukáže čas. I přestože mnozí lotyšští Rusové již přijali teritoriální formu identity, tj. považují se za

ruskojazyčné Lotyše, zejména starší generace setrvává u etnické či geopolitické podoby identity.

MOLDAVSKO NA KŘÍŽOVATCE PAMĚTI

Trochu jiný případ identitárního souboje o veřejný prostor se odehrává v Moldavsku. Tato země si po rozpadu Sovětského svazu prošla občanskou válkou, v jejímž důsledku ztratila východní část svého teritoria – Podněstří, které vyhlásilo nikým neuznanou nezávislost.⁴⁸ Ačkoliv

43 KAPRĀNS, Mārtiņš: Toppling Monuments: How Russia's War against Ukraine has Changed Latvia's Memory Politics. *Cultures of History Forum*, 29. 11. 2022 – viz cultures-of-history.uni-jena.de/latvia/toppling-monuments-how-russias-war-against-ukraine-has-changed-latvias-memory-politics (citováno k 22. 10. 2025).

44 Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation: Regarding the Situation with the Desecration and Destruction of Monuments Dedicated to Those Who Fought against Nazism in the Years of World War II, 27. 5. 2025 – viz mid.ru/ru/maps/ua/2014247/?lang=en&COUNTRY_CODE=ua (citováno k 22. 10. 2025).

45 LĪCĪTE, Madara: Seven detained by Soviet monument in Riga before demolition. *LSM+*, 23. 8. 2022 – viz eng.lsm.lv/article/society/crime/seven-detained-by-soviet-monument-in-riga-before-demolition.a470502/ (citováno k 22. 10. 2025).

46 BNN: Latvia's President: the monument left by Soviet occupants in Pārdaugava must be dismantled. *Baltic News Network*, 16. 5. 2022 – viz bnn-news.com/latvias-president-the-monument-left-by-soviet-occupants-in-pardaugava-must-be-dismantled-234727 (citováno k 22. 10. 2025).

47 Leta: Russia launches criminal case over demolition of Soviet monument in Latvia. *Baltic News Network*, 24. 8. 2022 – viz bnn-news.com/russia-launches-criminal-case-over-demolition-of-soviet-monument-in-latvia-237556 (citováno k 22. 10. 2025).

48 Nezávislost Podněstří uznávají pouze Jižní Osetie a Abcházie, rovněž separatistické regiony Gruzie.

Nenápadný pomník obětem komunismu v Kišiněvu před budovou vlády (foto: Libor Jelen)

byl konflikt na počátku vyvolaný národnostními spory, konkrétně obavou ruskojazyčné komunity z potenciálního spojení s Rumunskem a následné rumunizace, nakonec se proměnil ve spor o geopolitickou identitu. Moldavané, Rusové a Ukrajinci totiž v Podněstří žijí v multikulturně

relativně tolerantním prostředí a od obyvatel ze západního břehu řeky Dněstr je dělí hlavně geopolitické preference.⁴⁹ Toto dělení se však objevuje i v samotném Moldavsku.

Pro pochopení identitární dichotomie obyvatel Moldavska je tak zapotřebí delší historický exkurz.

Území dnešního Moldavska se také nazývá Besarábie a bylo od konce 18. století v důsledku rusko-tureckých válek připojeno k Ruskému impériu. V roce 1918 však bylo na základě historických narativů (historická Moldávie) a kulturně-jazykové spřízněnosti obyvatel připojeno k Rumunsku. Patřilo však ke geografické i ekonomické periferii. Josif Stalin mezitím nechal v roce 1924 na území Ukrajiny podél hraniční řeky Dněstr vytvořit zcela umělou politickou entitu – Moldavskou autonomní republiku (téměř se shoduje s dnešní Podněsterskou republikou). Situace se opět změnila o dvacet let později v důsledku paktu Molotov-Ribbentrop o rozdělení východní Evropy mezi Německo a Sovětský svaz. V letech 1941–1944 bylo Moldavsko sice opět součástí Rumunska, ale Stalin toto území definitivně anektoval po druhé světové válce a připojil ho jako Moldavskou sovětskou socialistickou republiku k Sovětskému svazu.⁵⁰ Následovaly již výše popsané praktiky sovětské národnostní politiky – ztráta území (Moldavsko přišlo o historický Budžak), etnické deportace, hladomor a rusifikace. Probíhala také masivní industrializace, hlavně na levém břehu Dněstru, což obnášelo vyšší příliv ruskojazyčných migrantů. Zároveň se ale sovětské vedení snažilo o rozvoj moldavské kultury a identity ve snaze odlišit ji od identity rumunské. Ačkoliv patřilo Rumunsko ke komunistickému bloku, Sověti se báli rumunského nacionalismu a hrozby iredentismu.⁵¹

49 O'LOUGHLIN, John – TOAL, Gerard – CHAMBERLAIN-CREANGĂ, Rebecca: Divided space, divided attitudes? Comparing the Republics of Moldova and Pridnestrovie (Transnistria) using simultaneous surveys. *Eurasian Geography and Economics*, 2013, roč. 54, č. 2, s. 227–258.

50 JELEN, Libor: *Konfliktní regiony světa – Evropa*. Nakladatelství ČGS, Praha 2021, s. 106–110.

51 GROSU, Ruslana: Building Transnistrian Identity: Academic Insights on Historical Narratives, Symbolic Governance, and Geopolitical Dynamics. *Anuarul Laboratorului Pentru Analiza Conflictului Transnistrean*, 2024, roč. 7, č. 1, s. 6–29. Termín iredentismus popisuje snahu určitého regionu o připojení k jinému státu, většinou na základě etnické příbuznosti. To je rozdíl oproti separatismu či secesionismu, který popisuje snahu určitého regionu o odtržení od určitého státu a vznik státu nového, viz FLINT, Colin: Irredentism. In: GREGORY, Derek – JOHNSTON, Ron – PRATT, Geraldine – WATTS, Michael J. – WHATMORE, Sarah (eds.): *The dictionary of human geography*, s. 396 a FLINT, Colin: Secession. In: Tamtéž, s. 670.

K oddělení nakonec stejně došlo, byť moldavský nacionalismus nepatřil v době glasnosti k nejaktivnějším. Nezávislé Moldavsko pak v kontextu občanské války, ztráty území, obrovského ekonomického propadu a sociálních problémů řešilo a dodnes řeší také svoji identitární podobu. Zavedlo úřední jazyk moldavštinu psanou latinkou, což je téměř totožný jazyk s rumunštinou (od roku 2023 se oficiálně uvádí pouze rumunština) a přijalo státní symboliku (vlajku, znak) prakticky shodnou s Rumunskem, což potvrzovalo obavy velké části společnosti z možného iredentismu. Navíc převzalo některé historické narativy odkazující na společné dějiny (král Štěpán III. Veliký). Na stranu druhou pouze necelých 8 % obyvatel Moldavska se dle cenzu z roku 2024 identifikuje jako Rumuni a jen necelá třetina populace uvádí jako svůj rodný jazyk rumunštinu.⁵² Moldavská identita se tedy během sovětské éry ve společnosti etablovala poměrně silně.

Současná moldavská identita částečně navazuje na sovětské narativy ve dvou aspektech. Jednak ve vymezování se vůči rumunizaci (dlouhodobě se přes 60 % občanů Moldavska staví proti sjednocení s Rumunskem) a jednak v nostalgii po sovětských časech.⁵³ Moldavsko patří k nejhudším zemím Evropy, téměř třetina jeho obyvatel trvale či dočasně odešla za prací do zahraničí, zemi trápí vysoká nezaměstnanost a velká korupce. Proto velká část lidí inklinuje k orientaci směrem na Rusko, které vidí jako nositele sovětských idejí definovaných zejména jako „brežněvovská

Pečlivě udržovaný areál pomníku Věčného ohně v Kišiněvě, listopad 2023
(foto: Libor Jelen)

stabilita“.⁵⁴ Rozpolcenost společnosti mezi sovětskou minulostí, národní suverenitou a prozápadní orientací se pravidelně potvrzuje ve volbách, které sice v poslední dekádě vyhrávají prozápadní strany a kandidáti (v současnosti prezidentka Maia Sandu), ale hlavně díky podpoře hlasů Moldavanů ze zahraničí.

Trend identitární rozpolcenosti je patrný také v moldavském veřejném prostoru, který sice prošel

nacionalizací (Štěpán III. Veliký se objevuje v názvu ulic či institucí i ve fyzické podobě sochy v centru Kišiněva), ale zároveň neprošel desovětizací. V moldavských městech se stále nacházejí Leninovy ulice či Leninovy sochy a další symbolika sovětské éry. Patrně nejvíce adorovaným prostorem se sovětskou tematikou je pomník Věčného ohně v Kišiněvě vybudovaný v roce 1975 jako připomínka vojáků Rudé armády padlých při

52 National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova. *Final Results of the Population and Housing Census 2024* – viz statistica.gov.md/en/statistic_indicator_details/60 (citováno k 22. 10. 2025).

53 IBRAHIMOV, Samir: Moldova's future in question: Romania, EU, or Russia? Chișinău at crossroads. *Caliber*, 25. 8. 2025 – viz caliber.az/en/post/moldova-s-future-in-question-romania-eu-or-russia (citováno k 22. 10. 2025).

54 O'LOUGHLIN, John – TOAL, Gerard – CHAMBERLAIN-CREANGĂ, Rebecca: Divided space, divided attitudes?

obsazování Moldavska. Stejně jako v případě Lotyšska je i zde diskutabilní interpretace událostí spojených s druhou světovou válkou.⁵⁵ Nicméně zmíněný pomník zde není spojen s národností menšinou Rusů, ale s moldavskou sovětskou identitou, a proto vyvolává méně kontroverzí. To se projevuje i na jeho udržovanosti. Pozoruhodný je také kontrast mezi počtem a monumentálností sovětských pomníků, kterých je v centru Kišiněva několik (namátkou pomník Hrdinným komsomolcům nebo pomník Osvoboditelů před hotelem Kišiněv), a nenápadností až ztraceností pomníku obětem sovětské okupace před budovou moldavské vlády.

ZÁVĚR

Instalace a odstraňování pomníků je významnějším zásahem do prostoru města, než se může na první pohled zdát. Tyto objekty a místa, kde jsou lokalizovány, totiž mají významnou symbolickou roli, která souvisí s tvorbou formalizované paměti, tedy snahou o ukotvení a předávání určitého politického diskurzu ve společnosti. Podoba pomníků a to, koho či co reprezentují, tak úzce souvisí s tím, jakou (geo)politickou orientaci a hodnoty daná společnost vyznává. V případě změny politického diskurzu se nejvýraznější pomníky stávají místy konfliktů o interpretaci dějin a aktuálního politického dění. To je také případ bývalých komunistických a sovětských pomníků v prostoru měst střední a východní Evropy.

Představeny byly tři příklady zemí, které mají sice onu společnou charakteristiku, tedy historickou zkušenost s komunistickým režimem a Sovětským svazem, ale zároveň u nich můžeme pozorovat jisté odlišnosti ve vztahu ke komunistické a sovětské symbolice ve veřejném prostoru po

pádu komunistických režimů. V Česku s národnostně poměrně homogenní společností se po roce 1989 zcela změnil politický diskurz. Tato změna byla sice do určité míry následována okamžitou úpravou té nejvýraznější symboliky (názvy některých nejkontroverznějších ulic, stanic metra v Praze nebo i název Zlína), ale následně můžeme zaznamenat spíše opatrnost v přístupu k oběma pólům toho, koho nebo co pomníky reprezentují. Některé pomníky vyjadřující symboliku komunistického režimu či sovětského imperialismu byly odstraňovány jen pomalu, po dlouhé diskuzi a souvisejících konfliktech. Naopak pomníky připomínající zločiny komunistického režimu a jeho oběti jsou nenápadné a často do té míry „zapadlé“, že jsou velké části společnosti neznámé, čímž určitým způsobem ztrácejí svůj symbolický význam.

Lotyšsko má oproti tomu extrémně národnostně polarizovanou společnost, což se promítá také do jejího geopolitického štěpení. Místní ruská menšina sice zdaleka není v pohledu na sovětskou minulost či ruské aktivity v regionu jednotná, ale přesto tvoří silný opoziční blok k lotyšské interpretaci historie. To se také projevilo ve velké rezistenci vůči desovětizaci veřejného prostoru ve městech a regionech, kde ruskojazyčná populace představuje většinu. Částečně sice proběhla dekomunizace, kdy zmizely tradiční komunistické symboly, ale až do roku 2022 byly opečovávány vzpomínky na druhou světovou válku jakožto nejsilnější atribut sovětské geopolitické identity, který souzní také se současnými ruskými narativy. Radikální změna přišla až s ruskou agresí proti Ukrajině, kdy se změnou zákonů začalo odstraňování sovětské vrstvy materializované paměti.

Třetí případ představuje Moldavsko, které po celou dobu třiceti pěti

let existence svoji historii zvrstňuje. To se projevuje i ve veřejném prostoru, kde se vedle sebe vyskytují sovětské pomníky a novodobá symbolika reprezentující primordiální narativy o moldavské identitě a odkazy na komunistické zločiny. Důvodem této historické mnohovrstevnatosti je dosud nevyjasněná geopolitická identita moldavské společnosti, která lavíruje mezi sovětskou nostalgií podporovanou Ruskem, proevropskou orientací a rumunskou identitou. Všechny zkoumané případy každopádně potvrzují diskurzivní podstatu pomníků a jejich využití ve veřejném prostoru. Jejich role tak je velmi významná a měla by zaznívat také v diskuzi o jakýchkoliv plánech týkajících se starých i nových pomníků.

DAVID HÁNA (1985) se jako odborný asistent v Centru pro výzkum otázek regionální a politické geografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy zabývá výzkumem a výukou témat politické symboliky městského prostoru, lokální politiky a evropské integrace. Je autorem řady domácích i zahraničních odborných článků z databáze Web of Science a popularizačních textů o problematice politického graffiti, pomníků, politiky v umění, lokální identity a politicko-geografického vzdělávání.

LIBOR JELEN (1975) je vedoucí Centra pro výzkum otázek regionální a politické geografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Zde působí také jako odborný asistent politické geografie s vědeckým zaměřením na témata geopolitiky a nacionalismu v postsovětském regionu a na Blízkém východě. Je autorem publikace *Konfliktní regiony světa – Evropa* (Nakladatelství ČGS, Praha 2021) a mnoha odborných i popularizačních článků v domácích a zahraničních časopisech.

55 GROSU, Ruslana: Building Transnistrian Identity.